

Ա Մ Ո Ւ Ս Ն Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն

(Առողջապահական ետիդ)

«Քաղաքակրթութեան հիմքը ընտանիքն է: Առաքինութիւնը ծաղկում է այն օջախում, որտեղ թագաւորում է սէրը ամուսինների մէջ: Տիեզերքի բոլոր լեզուների ամենաշքեղ և ամենավսեմ բառերն են. իմ կինը, իմ հայրը, իմ մայրը, իմ երեխան: Առանց այս բառերի աշխարհը կը դառնար մի ահագին ուրջ, իսկ միջի մարդիկ—անասուններ»:

Այսպէս է խօսում մի փիլիսոփայ, որ բնական է համարում միմիայն օրինաւոր միակնութիւնը: «Ո՛չ մի լեզուով չի կարելի նկարագրել այն ֆլասքը, որ բազմակնութիւնը բերում է մարդկութեանը», ասում է նա:

Ամուսնական կեանքը թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական տեսակէտներից, երջանկութեան մի անսպառելի աղբիւր է ամուսինների համար:

Ընտանիքը երկրային դրախտ է, եթէ նա բախտաւոր է. հակառակ դէպքում նա դժոխք է դառնում:

Բախտաւոր ընտանիքը կազմում է այն ժամանակ միայն, երբ պատկուղները լուրջ ու գիտակցօրէն կերպով են վերաբերուել դէպի իրանց ընտրութիւնը, այսինքն. ղեկավարուել են գիտութեան ցուցմունքներով:

Սէրը դէպի պսակ տանող միակ ուղին պիտի լինի, անձնական երջանկութիւնն ու հասարակութեան բարօրութիւնը—ամուսնութեան նպատակը, իսկ ցեղի տեղութիւնը—նրա հետեւանքը:

I

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ամուսնութիւնը հին դարերում:—Քաղմամարդութիւն եւ բազմակնութիւն:—Ամուսնանալու երեք սխաւմները, առեւանգումն (աղջիկ փախցնելը), գնումն (բաշլըղ) եւ փոխադարձ համաձայնութիւն:—Կնոջ դուքիւնը:—Նախնական բնատնիք, արեւակցական բնատնիք, պունալուս:

—

Շատ դարեր են հարկաւոր եղել մարդկութեանը, որ նա հասնէր երկու սեռերի համակեցութեան ազնուացած ձևին—միակնութեան եւ միամարդութեան:

Ընտանիքը նոյնպէս իր երկար, տխուր պատմութիւնն ունի, ինչպէս մարդկութեան բոլոր հիմնարկութիւնները:

Մեզ յայտնի չեն ընտանիքի էվոլիւցիայի բոլոր աստիճանները, որոնցով այս փրկարար հիմնարկութիւնը հասել է մեր ժամանակուայ միակնութեանը: Հետազօտութիւններից ակներեւ է եղել այն, որ քաղաքակրթութեան արշալուսին տղամարդու եւ կնոջ մէջ կարող էին գոյութիւն ունենալ միմիայն սեռական յարաբերութիւնները, եւ մօտ դարերի ընթացքում միայն գիտութիւնը եւ հասարակական նշանքը մշակել են եւ արգելեն մի ուրիշ, աւելի բարձր, աւելի գաղափարական վերաբերումն դէպի կիներ: Հին դարերում տղամարդը, իբրեւ աւելի ուժեղը, իշխող եւ տիրող էր, եւ նա նայում էր կնոջ վրայ, իբրեւ թոյլ էակի վրայ, որ ստեղծուած է նրան հաճոյք պատճառելու համար միայն:

Այս հայեացքն էր իսկապէս այն նսեմացնող, ստորացնող դերի պատճառը, որ խաղացել է կիներ մարդկութեան կեանքի մէջ, ծառայելով տղամարդուն միայն իբրեւ էգ:

Նախնական դարերում ընտանիք չը կար: Կիներ ամենքին էր պատկանում: սիրոյ զգացմունքը ձուլուում էր

սեռական կրքի հետ և տեղում էր այնքան, որքան տարփանքը: Այս պայմաններում մարդը պիտի ազատ լինէր խանդոտութիւնից, որ զարգանում է միմիայն իսկական սիրոյ հետ: Չը կար նոյնպէս և այն սրբազան կապը—որդին, որ միջնորդ է և յաճախ գրաւական ամուսինների փոխադարձ յարգանքին ու սիրուն, որի վրայ, յամենայն դէպս, կենդրոնանում են երկու ծնող սրտերի ամբողջ քնքշութիւնը, նրանց բոլոր յոյսերը: Այս շղթան բացակայ էր, քանի ոչ ոք չէր ճանաչում երեխայի իսկական հօրը, որ իր կողմից չէր հոգում իմանալու, թէ ինչ հեռեանք էր ունեցել իր մի ժամուայ սէրը... երեխան մօր զաւակն էր: Նա աչքերը բաց էր արել և միայն մօրն էր տեսել, մօր գրկումն էր մեծացել, վերջապէս մօր անունն էր կրում ու պիտի միշտ կրէր:

Բազմաթիւ հետազոտութիւններ ու վիճաբանութիւններն են տեղի ունեցել հների մէջ գոյութիւն ունեցած «ամուսնական սիստեմների» մասին:

«Այս անվերջ վէճերից, ինձ թւում է՝ թէ պարզուել է մի բան միայն», ասում է Տարտը, «այն, որ նախնական ընտանիքի կազմութիւնը մի քանի տեսակ է եղել. —մի տեղ տիրել է միակնութիւնը, միւս տեղ—բազմակնութիւնը, մի ուրիշ տեղ—բազմայութիւնը:

Այս ամուսնական ձևերի կողքին կարող էին գոյութիւն ունենալ, երեւի, և տասնաւոր ուրիշ գրութիւններ:

Սակայն բոլոր գրութիւնների հիմքը եղել են կամ կնոջ առեանգումն, կամ նրա գնումն և կամ փոխադարձ համաձայնութիւնը:

Բազմայութիւնը (պօլիանդրիա)՝ երբ մի կին ապրում է երկու կամ մի քանի տղամարդկանց հետ, որոնք կարող են եղբայրներ լինել,—մինչև հիմի էլ գոյութիւն ունի Հնդկաստանի թերակղզում, Հիմալայի վրայ, Տիբէթում և Մալաբարեան ծովեզրում:

Շատ աւելի տարածուած է եղել և է այժմս էլ,

բաղմակնութիւնը, որ, ինչպէս ասել ենք, կնոջ համար ստեղծում է մի վերին աստիճանի, ստոր գիւրք:

Հնդկաստանում, Եգիպտոսում, Ասորեստանում ու Բաբելոնում, տիրում էր բաղմակնութիւնը: Մովսէսի օրէնքը չէր արգելում մի քանի կին առնել, իսկ մահմեդականութիւնը սրբագործեց բաղմակնութիւնը և քանդեց Ձենդ-Աւեստի օրէնքը, որով իսկական կինը մէկ հատ էր, թէև թոյլ էր տրւում հարճեր էլ պահել:

Ամուսնութիւնը հին դարերում, իսկ մեր ժամանակներում ոչ-քաղաքակրթուած ազգերի մէջ, կատարւում է կամ զօռով (յափշտակութեամբ) կամ գնումով:

Առեւանգումն կամ աղջիկ փախցնելը անտարակոյս ամենագոռհիկ միջոցն է ամուսին ձեռք բերելու համար: Պատմական օրինակը—Սաբինեան կանանց յափըշտակումն էր, որ կատարեցին նախնական Հռոմայեցիները, դաժան կերպով, մի ինջոյքի մէջ: Հին դերմանացիները, իսկ մեր ծրերում Ղալմուխները, Ձերքէզները նոյն կերպով են ամուսնանում. նոյն ձևը նկատւում է Կամչատկայում, Նոր-Ձելանդիայում, իսկ մի քանի հնդիկ ցեղեր և Սամոյեզները ուղղակի գողանում են պատահած աղջկան կամ կնոջ, ինչպէս քաղցած գաղանը հանդիպած որսը: Յունաստանում և ռուսաց երկրներում երևի աղջիկ փախցնելը նոյնպէս հասարակական վարք ու բարքի մէջ է մտած եղել: Յունաստանում հարսին փախցնելը և մի քանի օր պահելը հարսանիքի ծէսի մէջ էր մտնում: Երկրորդ ձևը—գնումն է, կամ աւելի ճիշտն ասած՝ փոխանակումն մի ուրիշ «ապրանքի» հետ: Կինը գառնում է մի ցանկալի առարկայ, որին տիրելու համար տղամարդը վճարում է իր ձին, իր տաւարը, մի զգեստ, մի զէնք, մի օղ, մի զարդ և այլն: Այս մի աւելի մեղմ, աւելի բաղաքակրթուած միջոց է.—կինը էլի որոշ գին է ստանում, թէև յաճախ աւելի էժան, քան մի որ և է թանկագին առարկայ:

Ժամանակակից մի քանի ազգերի և մահմեդական ցեղերի մէջ աղջիկն ուղղակի գնւում է փողով, և այս-

պիտով հարուստը հնարաւորութիւն է ունենում հարեմներ սարքելու։ Մեր ժամանակներում այս ձեւը գոյութիւն ունի մահմեդական ազգերի մէջ, ինչպէս և Կաթրների և ուրիշ նեգրերի մէջ։ Աֆրիկական ցեղերից մէկի թագաւորը կարող է մինչև 3300 կին ունենալ (բայց ոչ աւելի!)։ Մադագասկար, Մարկիզ և հարևան կղզիների վրայ, Աֆրիկայում և ամերիկական հնդիկների մէջ, բազմակնութիւնը մինչև այսօր էլ բնական երևոյթ է։

Չինացիներն ու թիւրքերը (նոյն իսկ կրթուած դասակարգը) այժմն էլ պահպանում են ամուսնութեան այդ պիտարակելի ձեւը։ Միանգամայն զարմանալի է, որ արդէն բաւականին քաղաքակրթուած ճապոնացին ևս դեռ չի հրաժարուել հարեմական կացութիւնից։ Ճշմարիտ է, այնտեղ, ինչպէս և Չինաստանում, օրինական է համարւում առաջի կինը միայն, այն ինչ թիւրքիայում առաջին չորս կանայքն էլ իսկական ամուսիններ են։

Մարդիկ միշտ բողոքել են լինոյ՝ այս ստրկական դիրքի դէմ։ Նոյն իսկ հին դարերում, բազմակնութեան կողքին, մենք տեսնում ենք միակնութիւն, ամուսնական այս լաւագոյն ձեւը, որով հիմնւում է իսկական ընտանիքը, սրբազան օջախը։

Միակնութիւնը պահանջում է փոխադարձ հաւատն ունենալ իրմէ ոչ հարսի ու փեսայի, դոնէ նրանց ծնողների մէջ։ Յաճախ ծնողները նշանադրում ու ամուսնացնում են իրանց զաւակներին, թէև պսակուողները իսկի իրար տեսած էլ չը լինէին։ Այսպէս էր նահապետական ժամանակներում արևելեան ցեղերի մէջ։ Այն ինչ հռովմայեցի աղջիկը ինքն էր ընտրում իր փեսացուն, և ծնողները չէին ստիպում նրան ամուսնանալ չը սիրած տղամարդու հետ։ Կելտ օրիորդը նոյնպէս իր ընտրութիւնով էր ամուսնանում։—Փեսացուն նա էր լինում, որին մատուցանում էր ըմպելիքը։ Մի քանի սեւամորթ ցեղերի մէջ աղջիկն ազատ է գնալ մի քանի օր մի տղամարդու հետ անց կացնել և յետոյ պսակուել նրա հետ և կամ թէ կրկին վերադառնալ հօր տունը,

ըստ իր հաճութեան: Այսպիսի փորձերն արգելք չեն լինում այդ աղջկան իր համար ամուսին գտնելու:

Անկարող լինելով աւելի երկար կանգ առնել այստեղ ընտանիքի էվոլյուցիայի վրայ, որի մասին մի շարք գիտնականներ հետազոտութիւններ են արած, ես առաջ կը բերեմ Շրեօգէրի կարծիքը այդ կարևոր խնդրի մասին:

Նախնական ընտանիքում սեռական յարաբերութիւնները կատարւում էին ընտանիքի բոլոր անդամների մէջ, առանց խտրութեան, իսկ օտար մարդ ներս չէր ընդունւում: Ընտանիքը կազմում էր մի մարմին, որ անհրաժեշտ էր թէ գազաններից և թէ ուրիշ մարդկային խմբերից պաշտպանուելու համար: Նախնական ընտանիքի մէջ իւրաքանչիւր կին պատկանում էր բոլոր տղամարդկանց և ընդհակառակը: Չը կար ոչ մի հասկացողութիւն արեւակցութեան մասին և ոչ իսկ մի նշոյլ՝ խանդոտութեան:

Ընտանիքի զարգացման երկրորդ ֆազը կազմում է առեւակցական ընտանիքը, որի մէջ սեռական կապ ունին միմիայն առաջին պորտի անհատները.— ծնողները, երեխաները և եղբօր ու քրոջ զաւակները: Այս ընտանիքից դուրս էին վճռուում հետագայ սերունդները, որոնք հեռանում էին ու կազմում նոր արեւակցական ընտանիքներ: Այստեղ արդէն հօրն արգելւում է մերձենալ իր աղջկան, իսկ մօրը—տղային. բայց եղբայրներն ամուսնանում են քոյրերի հետ, եղբօր ու քրոջ զաւակները իրանց հօր ու մօր եղբայրների ու քոյրերի հետ:

Յետոյ մի մօրից ծնուած զաւակներին նոյնպէս արգելւում է միանալ, և չհասութեան գաղափարը սկիզբն է ստանում: Սակայն հասարակաց ձեւը պահպանուած է մնում, այսինքն քոյրերը, կամ հօրեղբօր, մօրաքրոջ, քեռու աղջիկները ընդհանուր ամուսին են դառնում մի քանի տղամարդկանց, միայն սրանց մէջ եղբայրներ չը կան այլևս: Նոյնպէս և մի քանի եղ-

բայրներ ամուսնանում են միասին մի քանի կանանց հետ, որոնց մէջ իրանց քոյրը չը պէտք է լինի:

Այս էր պունալուա կոչուած ընտանիքը:

Քաղաքակրթութիւնը, հիմնուած քրիստոնէական մարդասէր ուսմունքի վրայ, բարձրացրեց կնոջ դիրքը, ստիպեց, որ օրէնքը կնոջն էլ ճանաչէ իբրեւ իրաւաբանական անհատ, տալով նրան եթէ ոչ տղամարդուն հաւասար, գոնէ մի քանի իրաւունքներ: Այսպիսով նա հանեց կընոյը էգի ու գրաստի դրութիւնից: Աւագ, ոչ ամեն տեղ: Մահմեդական, այսպէս ասած, հակակիւն ուսմունքը, հակառակ ամենատարրական մարդասիրութեան զգացմունքին, Քրիստոսից 6 դար յետոյ, սրբագործում է կնոյ ստրկութիւնը, թոյլատրելով բազմակնութիւնը:

II

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ԱՌԱՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ամուսնութեան օգտակարիւնը առողջապահական տեսակէից:— Պատճառներ:— Ազգայնի հիւանդութիւններ:— Ժուժկալութեան վառ հետեւանքներ կնոյ վրայ:— Ամուսինների ներկայից դուրսիւն:— Հիւսերիա եւ խելագարութիւն:— Հնամենական կեանքի բարոյական կողմը:

—

Ամուսնական կեանքը մեծ առաւելութիւններ ունի աղապրութեան վրայ: Բազմաթիւ հետազօտութիւններ և ամեն երկրներում ժողոված վիճակագրական տեղեկութիւններ ակներեւ են արել այն իրողութիւնը, թէ ամուսնական կեանքը միայն կարող է իսկապէս առողջապահական համարուել, թէ ընտանիքի մէջ մարդ աւելի առողջ է լինում, աւելի տոկուն, աւելի գործունեայ և, որ գլխաւորն է, աւելի երջանիկ:

Այս վիճակագրութիւններն ապացուցել են, որ պըստկուածները մէջ աւելի սակաւ են պատահում զանազան հոգեկան հիւանդութիւններ (հիստերիա, խելացնորութիւն), ինքնասպանութիւններ, վերջապէս վաղժամ մահ, քան աղապրների: Ապացուցուած է և այն

նշանաւոր ֆակտը, որ այս վերջինների մէջ քրէական յանցաւորների թիւը աւելի մեծ է, քան ամուսնացածների: Կանայք նոյն չափով են օգտուում ամուսնութիւնից, ինչ որ տղամարդիկ, եթէ միայն ամուսնացել են հասունացած (չափահաս) հասակում: Այսպէս, նոյն իսկ ծննդաբերական շրջանում (20—45 տարեկան), երբ կանայք ենթարկուած են լինում զանազան ծննդական վրտանդակից հիւանդութիւնների, աւելի երկարակեաց են (ի հարկէ միջին թուով), քան նոյն հասակի օրիորդներն ու այրիները: (Եթէ աղջիկը աւելի մատաղ, դեռահաս տարիքում է ամուսնանում, բոլորովին հակառակն է նկատուում, ինչպէս կը տեսնենք յետոյ): Այսպէս, Եւրոպայի համաբնա բոլոր երկրներում ժողոված ստաիստիկան ցոյց է տալիս, որ ամուսնացած թէ տղամարդը և թէ կինը $1\frac{1}{2}$ մինչև 2 անգամ աւելի երկար են ապրում, քան ամուսնիները: Այս թուի մի մասը կազմում են ի հարկէ այն վատառողջներն ու թոյլերը, որոնք անընդունակ են լինում պսակի տակ մտնելու և ազապ են մնում: Այս տարբերութիւնը աւելի ևս մեծ է բարձր հասակներում: Եւ, ճշմարիտ որ, 100 տղամարդուց 60 տարեկանի հասնում են 48 ամուսնացածներ և միայն 22 ազապ: 80 տարեկան հասակ ունեցողների մէջ 9 պսակուածին ընկնում է 3 ազապ միայն: Նկատենք, որ այրիները աւելի ևս վաղ են մեռնում, քան ազապները:

Ամուսնացածների այս պակասաւոր մահացումն (համեմատելով ամուսնիների և մանաւանդ այրիների հետ) բացատրւում է այն առողջապահական կեանքով, որ թէ տղամարդի և թէ կնոջ համար ստեղծում է համակեցութիւնը, ընտանիքը:

Ամենից առաջ սեռական յարաբերութիւնները մընում են մաքուր և անվտանգ. այդ ֆիզիքական ակտը կատարւում է չափաւոր կերպով, լաւ առողջապահական պայմանների մէջ, առանց այն յուզմունքների և վը-

տանգներին, որոնց ենթարկուած են ազապ մարդու կամ կնոջ մերձաւորութիւնները:

Ես չեմ խօսում, այսպէս կոչուած, «բարձր դասակարգի», հարուստների «ազապ կեանքի» մասին իր անբուն գիշերներով, իր արբեցնող ու անբարոյականացնող ընթրիքներով և իրանց բոպէական «սիրով» և գընւած (և յաճախ էլ, աւանդ, առողջութեան գնով գնուած) կանանց հետ: Աւելի խղճալի է պանդուխտ բանուոր դասակարգը, որ, թողնելով իր պապերի հողը, կամ առանց հողի մնալով, իսկ, աւելի յաճախ, նաւթային ճառագայթներից կուրացած, գնում է հեռու պանդխտութիւն և այնտեղ վատնում իր առողջութիւնը գինեանների ու պոռնկանոցների մէջ, թունաւորելով իր ամբողջ կազմուածքը սպիրտով ու սիգիլիսով:

Տղամարդիկ գոնէ հնարաւորութիւն ունին բաւարարութիւն տալու իրանց բնական պահանջներին և նըրանք աւելի քիչ են ենթարկուում այն բազմաթիւ ներվային հիւանդութիւնների, որոնց հիմնաքարը ֆիզիքական սիրոյ անբաւականացումն է: Բացի դրանից տղամարդը աւելի զբաղուած լինելով իր պարապմունքներով՝ ֆիզիքական թէ մտաւոր աշխատանքով, ստրուկ չէ դառնում իր սեռական հակումներին:

Բազմաթիւ բժիշկներ այն կարծիքն են յայտնել, թէ սեռական ժուժկայութիւնը ոչ մի վնաս չի հասցնում մարդու, թէ մինչև ամուսնութիւնը պէտք է անարատ մնալ: Անտարակոյս ժուժկայութիւնը ոչ միայն չի կարող առաջացնել ոչ մի հիւանդութիւն, այլ ընդհակառակը ազատ է պահում երիտասարդներին զանազան հիւանդութիւններից: Սակայն մեր կարծիքով այդ իրաւացի է միայն մինչև որոշ հասակ, քանի որ տղայի սեռական գործարանները չեն հասած իրանց զարգացման վերջնական աստիճանին: Անկարելի է ենթադրել, որ մի շարք կարեւորագոյն գործարաններ, կարող են անգործ մնալ առանց ազդելու որ և է կերպով մարդու ամբողջ կազմուածքի վրայ:

Տղամարդի վերաբերմամբ այդ կարծիքը գուցէ և ճշմարիտ լինի, բայց կնոջ վրայ բացառիկ ողջախոհութիւնը չի կարող առանց հետեւանքի մնալ: Եւ, իրաւ, կնոջ սեռական գործարանները բաղկացած են մի շարք խոշոր մասերից, որոնցից կարեւորագոյնը զաւակատունն է. կարելի է վստահ ասել, որ կինը ամենից առաջ որդեծնութեան համար է ստեղծած: Նրա սեռական գործարանները հասել են չափազանց զարգացման ի վրաս միւս գործարանների, դարձնելով նրան աւելի նուստտ ու թոյլ քան տղամարդը: Կնոջ արգանդն ու ստինքները կենդրոնացնում են իրանց մէջ նրա, այսպէս ասած, զգայնական կարողութեան մի խոշոր մասը, կարծես նրա ներկերի գլխաւոր կենդրոնացման տեղերը լինեն: Տեսէ՞ք՝ ինչ է դառնում մի յղի կին, որի արգանդը կրում է ապագայ երեխայի սաղմը և որի ծծերը փրփուած են կաթի ճնշումից:

Այսպիսի կարեւոր օրգաններ չեն կարող երկարատարիների ընթացքում անգործունեայ մնալ առանց վտանգելու ամբողջ կազմուածքին: Մի շարք ներկային խանգարումները (գրգռումն կամ ընկճումն) հետեւանք են լինում յաճախ հասունացած կնոջ սեռային երկարատեւ ժուժկալութեան: Ամեն «պառաւած աղջկայ» վրայ նկատուում է մի տեսակ յուսահատ յոգնածութիւն առօրեայ հոգսերից, դիւրագրգռութիւն, ներդաշնութեան, յաճախ հիստերիայի երեւոյթներ: Աւելի բարձր աստիճանները կազմում են անքնութիւնը, կամ կօշմարներով (սարսափելի երազներով) ու տարփական տեսիլներով լի քուն, յետոյ գալիս են սեռական օրգանների գրգռումները, միաւորութեան անսանձ պահանջը (սանձած, սակայն, կամքի ոյժով կամ ամօթխածութիւնից), յափշտակումն այն ամեն բանով, ինչ որ տարփական է, — վերջապէս կատալեպսիա և խելապակսումն: Այս վերջինը հարկւր ձև է ընդունում, — հասարակ անամօթ շարժումներից ու ցինիկ խօսքերից սկսած մինչև զազրելի գերզգայնութիւնը, որ ֆրանսիական բժիշկները կնքել

են *fureur uterine* (արգանդային կատաղութիւն) անու-
նով: Միշին դարերում կանանց մենաստանների մէջ
անպակաս էին տարփականութեան համաճարակները,
— բազմաթիւ աղջիկներ, փակուած միասին, դատա-
պարտուած ստիպողական կուսութեան, սեռական կա-
տաղի գրգռման մէջ տարփական տեսիլներ էին ունե-
նում: Նրանք պատմում էին, թէ այս ինչ քահանան
կամ այս ինչ գարշելի գեւը, մտնում է գիշերները իրանց
ննջարանը և սեռական յարաբերութիւններ է ունենում
իրանց հետ, կամ թէ իրանք թռչում են գնում Սաբբա,
գեւերի խնջոյքը, և գիշերները զազրելի օրգիանների մէջ
անցկացնում: Եւ պատմում էին այս բոլորը գարշելի
մանրամասնութիւններով, համեմելով վաւաչոտ շար-
ժումներով ու զազրելի հայհոյանքներով, առանց քաշուե-
լու և, որ գլխաւորն է, առանց վախենալու զարհուրելի
ինկուբիդիցիայից, որ հարիւրներով ու հազարներով ողջ-
ողջ այրում էր նրանց այդ գիւականութեան յանցանքի
համար *):

Ազապ մարդը չունենալով սեփական օջախ, «դուրս
է գցում իրան» իր ամայի ցուրտ տնից ու դրսում որոնում
այն, ինչ որ պակասում է նրան: Անկանոն ու անժամանա-
կեայ սնունդ զանազան տրակտիրներում, անկանոն ու
անժամանակեայ քնել զարթներ խանգարում են ազապի
մարտողութիւնը, սրտի ու միւս գործարանների կանո-
նաւոր գործունէութիւնը և հարիւր տեսակ հիւան-
դութիւններ առաջացնում: Միւս կողմից տախտկալից
մենակութիւնը, անկեղծ սիրոյ և յարգանքի անշահասէր
խնամատարութիւնը և նոյնիսկ բարեկամութեան բա-
ցակայութիւնը, վերջապէս սեռական կեանքի անկանո-
նութիւնը — այս բոլորը ներվային է դարձնում ամուրի
մարդուն, և հիասթափեցնում կեանքից, կտրում է
նրա հոգեկան ոյժերը, ակներեւ անելով սրտի դատար-
կութիւնն ու աշխատանքի տագնապի աննպատակութիւ-

*) Մանրամասնութիւնը տե՛ս իմ «Հիպոտիսմ», II հատ.

նր: Այս ներվային դրութիւնը, այս հիասթափումն ու անբաւականութիւնը կեանքից հասցնում է ամուրի մարդուն կամ ծայրայեղ եսամոլութեան կամ ծայրայեղ յուսահատութեան: Խելագարութիւնը և ինքնասպանութիւնը աւելի յաճախ են պատահում ազգայների (մանաւանդ այրիների), քան ամուսնացածների մէջ: Ըստ Բերտիլօնի մինչդեռ այս վերջիններից հարիւրն են անձնասպանութիւն գործում, ամուրիներից իրանց սպանում են 115-ը, իսկ այրիներից 256-ը: Նշանաւոր և հասկանալի երևոյթ է այրի ինքնասպանների այս ահագին թիւը: Մարտէնի ասելով, խելագարութիւնը համարեա երկու անգամ աւելի է ամուրիների մէջ, քան պսակուածների: (Պէտք է ի հարկէ նկատի ունենալ, որ շատերը հէնց հոգեկան հիւանդութիւնների պատճառով չեն ամուսնանում):

Ընտանեկան կեանքը, նպաստելով ամուսինների երկարակեցութեանը, պահպանելով նրանց զանազան հիւանդութիւններից, ներվայնութիւնից, խելագարութիւնից ու յուսահատութիւնից, կազմում է այն բարոյականացնող հնոցը, որի մէջ կռում կոփւում են աւելի տոկուն, աւելի ուժեղ բարոյական սկզբունքներ: Պսակուած մարդը թէ կինը անհամեմատ աւելի բարոյական են, քան ամուրիները, մանաւանդ երբ ամուսինների կապը ամրապնդուած է զաւակի սրբազան կապով: Այսպէս, ամուսնացածների մէջ յանցանքների թիւը դարձեալ երկու անգամ աւելի քիչ է, քան ազգայների: Իսկ յանցաւոր պսակուածների մէջ նկատուում է, որ զաւակատէր ամուսինները աւելի քիչ են յանցանքներ գործում, քան անզաւակները, գոնէ այդ ապացուցուած է մօր վերաբերմամբ: Ուրիշ խօսքով՝ ամուլ կանանց մէջ աւելի յաճախ են պատահում քրէական յանցաւորներ, քան զաւակ ունեցողների, — զաւակի ներկայութիւնը աւելի բարոյական է դարձնում կնոջ:

Մինչև այժմ մենք, հիմնուելով ժողովրդագրական թուերի վրայ, աշխատեցինք ցոյց տալ ամուսնական կեան-

քի առաւելութիւնները: Տեսանք, որ պսակուած մարդը աւելի առողջ է, աւելի գործի ընդունակ, աւելի բարոյական: Այդ են ամուսնութեան, այսպէս ասած, ֆիզիքական շօշափելի առաւելութիւնները:

Կայ և բարոյական կողմը, որի բարիքները ոչ մի թուանշաններով չի կարելի արտայայտել:

Ամուսնական կեանքը, յետոյ երեխայի ներկայութիւնը ընտանիքի մէջ, ազնուացնող և մարդու մէջ ամեն մի լաւ զգացմունքը զարգացնող խթաններ են:

Մարդու գործունէութիւնը բղխում է երկու աղբիւրից—մտաւոր և զգացողական. ուրիշ խօսքով՝ նա գործում է կամ մի որ և է գաղափարի, կամ որ և է հոգեկան տրամադրութեան տակ (կիրք, սէր, ատելութիւն, մոլութիւն և այլն): Ընտանեկան կեանքը մի մեծ զարկ է տալիս այս երկու ձևի գործողութիւններին:

Ամենից առաջ նկատուում է էներգիայի, գործելու ոյժի աւելանումն, — ինչպէս նկատում է Սպենսէրը:

Մարդը թէ կինը ամուսնանալով՝ մի մեծ պատասխանատուութիւն են յանձն առնում: Ոչ միայն նրանք պիտի օգնեն ու ուղեկցեն միմեանց կեանքի փշալից ուղիով, այլ պէտք է հոգս տանեն նոր սերնդի բարօրութեան և երջանկութեան մասին: Եւ նրանց համար ոչ մի աշխատանք ծանր ու ձանձրալի չէ թւում մինչ այն աստիճան, որ իր սիրած էակներին աւելի երջանկութիւն տալու համար մարդն աւելի է աշխատում, քան թոյլ կը տային նրա ոյժերը և ընկնում է չափազանցման մէջ, ի փաստ իր սեփական առողջութեան:

«Ոչինչ աւելի ընդունակ չէ մեղմացնելու մարդուն, ազնուացնելու նրա բնաւորութիւնը, ներշնչելու նրան առողջ ու բարձր գաղափարներ, քան մի էակի հետ ապրելը, որին սիրում է, որից կը ցանկանար յարգուած ու սիրուած լինելը» (Մարտէն):

Ամուսնական կեանքը մեղմացնում է կրքերը, յափշտակումները, մեղութիւնները: «Կը պսակուի, կը

դրստուի», ասում է ժողովրդական փորձնականու-
թիւնը: Ով չէ ճանաչում կրքոտ, կատաղի, անսանձ,
նոյն իսկ անբարոյական երիտասարդների, որոնք մշտ-
նելով ամուսնական քաղցր լծի տակ, ուղղւում են, լըր-
ջանում, յաճախ աղնուանում: Նրբագգաց դառնում, կոր-
ցնում են իրանց տգեղ սովորութիւնները, խօսակցութեան
ձևերը և օրինակելի «ընտանիքի գլուխ» դառնում:

Յամենայն դէպս, ժամանակի ընթացքում, փոխա-
դարձ ազդեցութեան տակ, երկու ամուսինները հա-
մակերպւում են միմեանց հայեացքներով, ձգտումնե-
րով, իդէալներով: Նրանք ոգևորւում են, յուզւում, զայ-
րանում միեւնոյն երևոյթներով: Այս միակերպումն կա-
տարւում է նմանողութեան կամ ընդօրինակման մեծ
ոյժով, որ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հիպնոստիզմ, ներշնչ-
ումն: *) Եւ քանի որ հոգեկան շարժումները արտա-
յայտւում են մեծ մասամբ դէմքի վրայ, այստեղից հաս-
կանալի է լինում և այն, առերես տարօրինակ, երե-
ւոյթը, որ ամուսինները վերջի վերջոյ սկսում են զար-
մանալի կերպով նմանուել իրար թէ շարժումներով, թէ
խօսակցութեան ձևով և թէ նոյն իսկ դէմքի գծագրու-
թիւններով:

Ամուսնութիւնը մի մեծ բարիք է, նա մի ճանա-
պարհ է, որ աւելի հեշտ և աւելի հաստատ կերպով
տանում է մեզ դէպի երջանկութիւն, եթէ երջանկու-
թիւնը գոյութիւն ունի մեր աղմկալից դարում: Փրան-
սիական մի տաղանդաւոր գրող, Գիւստաւ Դրօզ, հաս-
նում է մինչև անգամ այն եզրակացութեան, թէ ա-
մուսնութիւնից դուրս չկայ երջանկութիւն: «Ես չեմ
հաւատում, որ ազապ մարդը կարողանայ երջանիկ լինել»,
ասում է նա: «Չկայ երջանկութիւն նրանց համար, որոնք
մոլորուած լինելով, կամ մի որ և է հաշուով, խուսա-
փել են հասարակական այս լաւագոյն օրէնքից»: Թողնենք
չափազանցութիւնները: Մարդու կեանքի հորիզոնը կա-

*) Յե՛ս իմ «Հիպնոտիզմ»:

րող է մի ուրիշ աստղ ևս լուսաւորել, բայց և այնպէս մի մեծ պակասութիւն է կեանքի մէջ զրկուած լինել սեփական կին և հարազատ որդի ունենալու երջանկութիւնից...

III

Ա. ԾՈՒՍՆ ԱՅՈՂՆԵՐԻ ՀԱՍԱԿԸ

Սեռական հասունութիւն:—Ամուսնական հասակը:—Վաղաժամ ամուսնութիւն:—Դասեանն ու սեռական հասունութիւնը:—Վաղաժամ ամուսնութեան վտանգները քէ՛ ամուսինների եւ քէ զաւակների համար:—Տարածամ ամուսնութիւնը եւ ցրա վտանգները: Անհաւատար ամուսնութիւնը եւ ցրա հետեւաճիւնները:

Պսակուողների հասակի տեսակէտից ամուսնութիւնը երեք տեսակ է լինում. վաղաժամ ամուսնութիւն, երբ տղամարդը 21 տարեկանից, իսկ կինը 18 տարեկանից պակաս են. յարմար (ժամանակեայ) ամ., երբ տղամարդը 45 տ. մեծ չէ, իսկ կինը 30-ից. վերջապէս տարածամ (ուշացած) ամ., երբ տղամարդը 45—60 տարեկան է և աւելի, իսկ կինը 30—45 տ. և աւելի:

Վաղաժամ ամուսնութիւն:

Ամուսնութիւնը, առողջապահական տեսակէտից, թոյլատրելի է այն ժամանակ միայն, երբ տղան ու աղջիկը հասունացած են. ուրիշ խօսքով՝ երբ նրանց սեռական գործարանները բաւականաչափ զարգացած են ամուսնական վտանգալից կեանքին դիմադրելու համար:

Այս է սեռական հասունութիւնը:

Այս պահանջը աւելի ևս ստիպողական է աղջկայ համար, որին վիճակուած է կրել իր վրայ ծննդաբերութեան ամբողջ ծանրութիւնը:

Զանազան երկրների օրէնսդրութիւնները, մանաւանդ անցեալում, մի անբացատրելի անհոգութեամբ աշուշադիր են եղել դէպի ամուսնացողների ֆիզիքական հասունութիւնը և թոյլ են տուել ամուսնաձուլու նոյն իսկ երեխաների:

Անծանօթ լինելով սեռական գործարանների զարգացման կանոններին, նրանք հետևում էին կարծես ժողովրդի անմիտ համոզմունքին, թէ «աղջկան փափախով խփիր, եթէ վայր չը ընկնի, պսակիր»:

Այսպէս, հին հրէական օրէնքով տղան չափահաս էր դառնում 13 տարեկան և 1 օրական, իսկ աղջիկը 12 տարեկան և 1 օրական հասակում: սակայն աւելի մատաղ հասակումն էլ չէր արգելւում ամուսնանալ, բայց «ոչ մի կերպով չէ կարելի պսակել տղային 9 տ. և 1 օրականից պակաս, իսկ աղջիկներին — 8 տ. և 1 օրականից: Հնդկաստանում 8 տարեկան աղջիկներին կարելի է մարդու տալ: Հռոմում ամուսնական չափահասութիւնը սահմանուած էր այսպէս. 14 տ. տղաների և 12 տ. աղջիկների համար: Նոյն հասակը սահմանել է և արևմտեան եկեղեցին, իսկ բողոքականը երկու սեռի համար ևս 14 տ.:

Անգլիական պետական օրէնքը թոյլ է տալիս պըսակուել տղաներին 14 և աղջիկներին 12 տ. հասակում: խոսքէն արգելւում է եօթ տարեկանների պսակել միայն: Ֆրանսիական օրէնսդրութիւնը ամուսնական հասունութիւնը որոշել է 18 տ. տղամարդկանց, 15 տ. աղջիկների համար: Գերմանիայում պաշտօնապէս արգելւում է ամուսնութիւնը 18 (տղայ) և 16 (աղջիկ) տարեկաններից պակաս հասակներում:

Ռուս պետական օրէնքով (1830 թ. Բարձրագոյն Ուկազը) ընդունուած է գերմանական չափահասութիւնը: Այս ընդհանուր օրէնքից թոյլ են տրւում հետեւեալ բացառութիւնները. ա) Կովկասաբնակ ազգութիւնների համար ամուսնական հասակը որոշուած է 15 (տղայ) և 13 (աղջիկ) տարին: բ) Թոյլ է տրւում թեմական առաջնորդներին կարևոր դէպքերում կէս տարով աւելի վաղ պսակել:

Մեր եկեղեցական կանոնները, եթէ չեմ սխալւում, թոյլ են տալիս ամուսնութիւնը 14 և 12 տարեկանների մէջ և ոչ աւելի փոքրերի:

Այսպէս ուրեմն, նոյն իսկ նորագոյն օրէնսդրութեան տրամաբանութեամբ ամուսնանալու և սերունդ արտադրելու ընդունակ են համարուում 13—12 տ. տըղան ու աղջիկը, որոնք հազիւ են դուրս եկել մանկութիւնից թէ իրանց ֆիզիքական զարգացմամբ և թէ մտաւոր կարողութեամբ, իսկ շատերն իրանց կազմը՝ լաճքով և խեղքով դեռ կատարեալ երեխաներ են...

Օրէնսդրութեան անհեթեթութիւնն ակներև է: Մի երեխայի, որին ընդունակ չէ համարում ձայն ունենալ հասարակական ու քաղաքական խնդիրներում և որ զրկուած է ամենաչնչին քաղաքական իրաւունքներից անգամ, այդ անչափահասին նա հաւատում է մի ամբողջ սերնդի բարօրութիւնը, առողջութիւնը, նոյն իսկ կեանքը...

Այսպիսի օրէնսդրութեան շնորհիւ է, որ վաղաժամ ամուսնութիւնը տարածուած է եղել և է նոյն իսկ ամենաքաղաքակիրթ երկիրներում: Անգլիայում բոլոր ամուսնութիւններից 51% վաղաժամ է (տղամարդու համար), Ֆրանսիայում 27%, Իտալիայում 26%, Շվեյցիայում 23%, Բաւարիայում 19%: Ամենից բարձր տոկոսը տալիս է Ռուսաստանը, որտեղ անչափահաս ամուսնացող տղամարդիկ կազմում են 67%, իսկ կանայք մինչև 85%: Այս նշանակում է, որ Ռուսաստանում 100 մարդու գնացող աղջիկներից 85-ը դեռահաս են: Քաղաքներում դեռահաս տղաների պատկները գնալով պակասում են, և այդ հասկանալի է, քանի որ քաղաքներում տղամարդը աւելի ուշ է կարողանում իր համար մի դիրք ստեղծել և աշխատանք գտնել, քան գիւղում:

Առողջապահական տեսակէտից տղամարդը կարող է ամուսնանալ ո՛չ աւելի վաղ՝ քան 22—25 տարեկան (նայելով կազմուածքին), իսկ կինը՝ 18—20 տարեկան հասակում միայն:

Ահա ընդհանուր կանոնը:

Նա հիմնուած է այն ֆակտի վրայ, որ այս հա-

սակներում միայն թէ տղամարդու և թէ աղջկայ սեռական գործարանները իրանց կատարեալ զարգացմանն են հասնում, և ընդունակ են դառնում ծառայելու զաւակածնութեան դժուարին ու վտանգալից գործին, առանց ընդհանուր կազմուածքին փոփոխութեան:

Յիշած հասակում միայն (ի հարկէ մենք չենք խօսում այստեղ բացառութիւնների մասին) կնոջ զաւակատունը ուժեղացած է ու մեծացած, նրա ձուարանները զարգացած, ծծերը ամրացած, խոշորացած ու կլորացած (իսկապէս ծծերի միջի կաթնագեղձերը) և ընդունակ են դառած կաթ արտադրելու: Միևնոյն ժամանակ աղջիկն սկսում է գիրանալ, նրա կոնքը լայնանում է, քայլուածքը ծանրանում և առհասարակ բոլոր շարժուածքներն ընդունում են մի ինչ-որ ծանրութիւն ու լրջութիւն:

Աղջիկների վաղաժամ ամուսնացումն, երեւի, մասամբ հիմնուած է այն սխալի վրայ, որով դաշտանի երեւալը համարւում է սեռական կատարեալ հասութեան նշան: Սակայն ինչ է ապացուցանում աղջկայ «լուսին տեսնելը», — այն միայն, որ նրա ձուարանները արդէն ընդունակ են ձուիկներ արտադրելու, և ուրիշ ոչինչ: Բայց այդ դեռ չէ նշանակում, թէ նրա ձուիկները կարող են կանոնաւոր կերպով բեղմնաւորուել, չէ նշանակում, թէ զաւակատունը պատրաստ է սաղմն ընդունելու և ապագայ երեխային տեղ տալու, այդ դեռ ապացոյց չէ, թէ նրա ամբողջ կազմուածքը, քրիւնը, սիրտը, թոքը և այլն, բաւականաչափ զարգացած է սաղմին ինն ամիս սնուցանելու, աճեցնելու և կենդանի ու առողջ երեխայ արտադրելու:

«Նոր լուսին տեսած աղջիկը, դեռ բոլորովին պատրաստ չէ ամուսնական կեանքի համար: Ֆիզիոլիոգիական տեսակէտից անհրաժեշտ է, որ դաշտանը բացուելուց գոնէ երկու տարի անցած լինի» (Ռիբբինգ): Այն ինչ, նոյն հեղինակի բերած վիճակագրութիւնից երեւում է, որ միջին կլիմաներում դաշտանը բացւում է

շուրջ 15 տ. հասակում (Բերլին, Լոնդոն, Պարիզ, Վիեննա, Վարշաւա), հիւսիսում 16, նոյն իսկ 18 տարում (Կօպենհագէն, Շվեցիա, Լապլանդիա), իսկ շոք երկրներում (Կալիֆօրնիա, Եգիպտոս) 12, նոյն իսկ 10 տարեկան երեխաներն արդէն տեսնում են։ Աւելորդ է ասել, որ բոլոր աղջիկները մի տեսակ չեն կազմուած և մի կերպ չեն զարգացած։ Մէկը 15 տ. հասակում արդէն բոլորովին կազմակերպուած է, մի ուրիշը 20 տարեկան դառած դեռ երեխայ է։

Ընդհանուր կարծիքով գիւղացի աղջիկները, աւելի ազատ կենցաղ ունենալով և ազատ լինելով քաղաքի ֆիսիկական մթնոլորտից, ուսման ճնշող ազդեցութիւնից, աւելի շուտ են զարգանում ֆիզիքապէս, քան քաղաքացիները, թէև սրանց մէջ աւելի վաղ է արթնանում սեռական կիրքը։ Յետոյ պէտք է գիտենալ, որ Արեւմտեան երկրներում աղջիկները աւելի վաղ են կազմում, քան Հիւսիսում։

Բացի ֆիզիքական զարգացումից, ամուսնացողներից պահանջւում է որոշ չափով մտաւոր զարգացումն։ Օրիորդը պիտի ժամանակ ու միջոց ունենայ ծանօթանալու կեանքի պահանջներին, հաշիւ տալու իրան սեփական յակումների և իդէալների մէջ, որպէսզի կարող լինի գիտակցօրէն վերաբերուել դէպի ամուսնութեան ծանր խնդիրը։ Շատ օրիորդներ օրիորդ չեն եղած. դպրոցի նստարանից նրանք ուղղակի ընկել են մի օտար մարդու գիրկ։ Սրանք դեռ մանուկներ էին, զուրկ փորձնականութիւնից, զարգացումից, զուրկ աշխարհահայեցողութիւնից, անփոյթ երեխայ էին, որոնք ոչ մի րոպէ չէին ապրել անկախ կեանքով և ոչ մի ինքնուրոյն քայլ չէին արած։ Եւ յանկարծ բաց են անում սրանք իրանց շուարած աչքերը և սարսափում այն ահագին պատասխանատուութեան առաջ, որ ըստանձնել են անգիտակցաբար, կամ աւելի ճիշտն ասած՝ որ ուրիշները կապել են նրանց վզին։

«Շատ օրիորդների պսակը ես կը յետաձգէի մինչև 24—25 տարեկան հասակը», ասում է Րիբբինգը:

Մի քանի խօսք վաղաժամ պսակների վնասակարութեան մասին:

Թէ տղամարդի և թէ կնոջ համար վաղաժամ ամուսնութիւնը վնասակար է:

Ամենից առաջ պատանի ամուսինները վնասում են իրանց սեռական յարաբերութիւնների չափազանցումով, որովհետեւ նրանց սեռական գործարանները անընդունակ են դիմադրելու չափազանց գործունէութեան: Հետեանքը յաճախ ակներեւ է դառնում: Տղամարդը հասնում է վաղաժամ յոգնութեան, ընդհանուր թուլութեան: Նրա տոկունութիւնն ու աշխոյժը թուլանում են, և առաջ են գալիս մի շարք ներվային դրութիւններ: Կնոջ վրայ նկատւում է սեռական գործարանների անկանոն գործունէութիւն, չբերութիւն (գոնէ առաջին երկու տարիներում), կամ վիժում, իսկ յղութիւնն ու ծննդաբերութիւնը ուղղակի վտանգալից են լինում:

Բայց միայն ծնողները չեն, որ տուժում են վաղաժամ ամուսնութեան համար. — նրանց երեխաներն էլ պատժւում են ծնողների անզգուշութեան պատճառով:

Դեռահաս ամուսինների սերունդը (բաւական է, որ ամուսիններից մէկը դեռահաս լինի) չէ հասնում յաճախ ֆիզիքական և մտաւոր զարգացման ցանկալի աստիճանի: — Շատ երեխաներ մեռնում են հէնց առաջին տարում: Աւելի ևս վտանգաւոր են դեռահաս պսակները, երբ նրանք կրկնւում են որդոց-որդի, այսինքն երբ մատաղ հասակում ամուսնացած մայրը իր աղջկան էլ վաղահաս է մարդու տալիս: Մի քանի հեղինակութիւններից երևում է, որ պատանեկան հասակում ամուսնացած տղաները 7 անգամ աւելի են մեռնում, քան նոյն հասակի ամուրիները, և 19 տարեկան հասակում նրանք այնքան են մահանում, որքան 70 տարեկանները, որոնք ամուսնացած են եղել չափահաս: Կանայք նոյնպէս աւելի են մեռնում դեռահաս ամուսնութեան մէջ, քան նոյն հա-

սակի օրիորդները: Այսպէս 15—20 տարեկան հասակում պատկուած կանայք Թրանսխայում ու Բելգիայում մեռնում են $11\frac{1}{2}$ անգամ աւելի, քան նոյն հասակի օրիորդները, իսկ Հոլլանդիայում նոյն իսկ 2 անգամից էլ աւելի: Տարածամ ամուսնութիւն:

Ոչ պակաս վնասաբեր են նաեւ ուշացած կամ տարածամ ամուսնութիւնը, երբ տղամարդը 45 տարեկանից բարձր է, իսկ կինը 30-ից:

Որոշ հասակից տղամարդի և կնոջ սեռական գործարանները կորցնում են իրանց թարմութիւնն ու ոյժը: Պր. Դիւպլէն ցոյց տուեց, որ 51 ծերունիներից (60—86 տ.) միայն 6-ը դեռ ընդունակ էին արտադրել բեղմնաւորող հեղուկ, իսկ մնացածի սեռական կենսունակութիւնը կամ բոլորովին կորած էր, կամ չափազանց թոյլ: Յայտնի չէ, թէ յիշած վեց ծերունիներից արտադրած սերունդը ինչ կը լինէր: Այս հասակներում տղամարդու կազմուածքն սկսում է կորցնել իր էներգիան, իր կենսական ոյժը և սկսում է նրա բոլոր ֆունկցիաների նուազումն: Գուցէ ամենից վաղ այդ նուազումն արտայայտւում է սեռական օրգանների վրայ, որոնք անընդունակ են դառնում արտադրելու լաւ կազմակերպուած, ֆիզիքապէս ու մտաւորապէս առողջ սերունդ:

Վերջապէս չկայ ծերունու մէջ այլեւս բուռն յակումն դէպի կինը, այն առողջ ֆիզիքական ձգտողական ոյժը, որ ստիպում է երիտասարդին մօտենալ կնոջ, և ոչ էլ դիմացկութիւն սիրահարական յարաբերութիւնների մէջ: Իսկ եթէ նկատւում էլ է որ և է այդպիսի ձգտումներ, նրանք ընդունում են վաւաշտութեան կերպարանք և անզօրացած, կիսաթառամած կրքի վերջին բռնկումն են դառնում:

Կնոջ համար տարածամ ամուսնութիւնը նոյն վնասներն ունի. 40—45 տարում յղիացած կանայք շատ դժուարութեամբ են տանում իրանց յղութիւնը և աւելի ևս դժուար է լինում նրանց ծննդաբերութիւնը, որով-

հետև նրանց սեռական խողովակը, որի մէջ պիտի զարգանայ և որի միջով պիտի անցնի երեխան, կորցրած են իրանց առաձգականութիւնն ու կծկման ոյժը: Այսպիսիների երկունքը ծանր է լինում և յաճախ պահանջում է միջամտութիւն: Վիճակագրութեան ասելով, 100 կանանցից, որոնք մեռնում են ծննդաբերութեան միջոցին, 35-ը միայն երիտասարդ հասակումն են մեռնում: Իսկ մնացած 65 կանայք տարածած ամուսնացածներն են:

Անհաւասար ամուսնութիւն: Ամենից զազրելին, ամենից հակառողջական և անբարոյական ամուսնութիւնը անհաւասար պսակն է, երբ պսակւողների հասակների մէջ մեծ տարբերութիւն կայ:

Յաճախ կարդում ենք լրագրներում բողոքներ այսպիսի անբարոյական ամուսնութիւնների դէմ, բայց դարձեալ 50—60 տ. ծերերը չեն քաշւում մի 15 տարեկան երեխայ իրանց կին ուղելու, իսկ այս երեխայի ծնողները չեն սարսափում իրանց աղջիկը այդպիսի ծերերին ծախելու: Այդ մի առևտուր է և զազրելի առևտուր, որի դէմ բողոքում է տարրական բարոյականութիւնը: Հարուստ ծերութիւնը գնում է աղքատ երիտասարդութիւնը, որովհետև ոչ մի ծերունի չի կարող ենթադրել, որ ջահէլ աղջիկը կարող է սիրել նրան: Նա պիտի հասկանայ որ չի կարելի կապել անցեալը ապագայի հետ. իսկ անցեալն ինքն է որ կանգնած է գերեզմանի եզրին, ինքն է որ չորացած ծառի է նման, իսկ ապագան—այն նորաբողբոյ, դեռ չը բացուած կոկոնն է, որ նա անխնայ պոկում է իր կոշտացած ձեռով և թառամեցնում իր դարչահոտ շնչով...

Իսկ աղջիկը... Եթէ նա գիտենար, թէ ինչ է դոճ բերում իր ճոխասիրութեանը, հարուստ ծերունու կինը դառնալով: Առաջին համբոյրը քաղում են չը սիրած, երբեմն նրան զգուելի շրթունքները, առաջին գգուանքը նա ստանում է սառը, տախտակացած կրծքի վրայ: Նա տալիս է այդ չը սիրած օտարին իր կուսական քըն-

ըոյշ թարմութիւնը, տալիս է յաճախ զգուանքով, առանց ոգեկան յակման, առանց սիրային կրքի, նոյն իսկ առանց ֆիզիքական զուարճութեան:

Նրա միակ մխիթարութիւնը նրա զաւակները պիտի լինին, այն զաւակները, որոնք յղացած են առանց սիրոյ և ծնած առանց յոյսի...

Այո, այն սէրը, որ նա չէ կարողացել տալ իր ամուսնուն, կը դարձնի իր մանկիկի վրայ: Այդ էակին կը նուիրի իր բոլոր հոգեկան ոյժերը, կը կրթի, կը մեծացնի, կը փչի նրա մէջ իր գոյութեան ամբողջ ոյժը և այդ կը լինի նրա մխիթարութիւնը: Բայց, աւանդ, այդ ամուսնութիւնից սերուած երեխաները փոխանակ սիրոյն իրանց մօր վշտերը, նոր ցաւերի աղբիւր են դառնում նրա համար: Նոր սերունդը թոյլ է և նուազ կազմուածքով, թոյլ են նրա հոգեկան ոյժերը, թոյլ է նրա մտաւոր ու ֆիզիքական կենսունակութիւնը: Խեղճ կնոջ սիրտը խոցւում է ամեն անգամ, երբ աչք դցում է իր վատաւորը, արնապակաս, խուլախտոտ, արատաւոր կազմուածքի տէր սերունդի վրայ, որից մէկը կամ մի քանիսը դատապարտուած են վաղաժամ վախճանի:

Այսպէս, դատապարտելի են թէ՛ վաղաժամ և թէ՛ տարաժամ ամուսնութիւնները. աւելի ևս յանցաւոր են անհաւասար պսակները: Այս բոլոր պսակների մէջ տուժում են ոչ միայն ամուսնացողները, այլ և նրանց սերունդը:

Բնական և իսկապէս առողջապահական ամուսնութիւնը պահանջում է՝ 1) որ տղամարդը լինի ոչ պակաս քան 22 տարեկան և ոչ աւելի քան 30 տ.: (Սառը երկրներում, որտեղ մարդիկ աւելի ուշ են զարգանում ֆիզիքապէս, պահանջւում է, որ ամուսնացողները 2—3 տարով աւելի մեծ լինին): 2) որ ամուսինների հասակի մէջ տարբերութիւնը 7 տարուց աւելի չը լինի:

Յանկալի է, որ առողջապահութեան այս հիմնական պահանջը մտցուէր եկեղեցական և քաղաքական օրէնսդրութեան մէջ, և այն ժամանակ մարդկութիւնը այլևս չէր արտագրի այն վատոյժ, ներվային, անընդունակ և ծոյլ էակներից գոնէ շատերին, որոնք ամեն երկրներում և ամեն ժամանակներում մի բեռն են դարձած հասարակութեան վրին:

ԲԺՇԿ. Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

(Կը շարունակուի)